

Josip
Vidmar

Signum temporis

Vsakršno razbiranje umetnin, razvoj smisla za zgodovino in vedno bolj zapletena in napeta dogajanja v nji so v razmišljanja o funkcijah umetnosti vnesli posebno pozornost kritike in umetnostne teorije za zveze med umetnostjo in časom, v katerem nastaja. Umetnost je za sedanje pojmovanje med drugim tudi odraz časa in skoraj ni mogoče, da bi to ne bila. V zadnjih sto letih se je razvila

celo zahteva, da to na vsak način mora biti: umetnost bodi izraz sodobnosti. Ta imperativ se je v teku časa v nekaterih glavih sprevrgel v zahtevo ali željo, da bodi umetnost moderna, kar pa že ni več daleč od zahteve po modnosti ali pa tudi od propagandne tendenčnosti. Te zablude so bile razlog za mojo nekdanjo misel, da z zahtevo po sodobnosti ne kaže pretiravati, kajti vednost o bistvu sodobnosti v svetu ni zmeraj lahko dosegljiva, še teže pa je najti artistično formulo za umetniško podajanje procesa, ki še ni zaključen in ki je naša neposredna sedanost. Mnenja pa sem, naj bi bili tudi današnji opisovalci življenja, kolikor odražajo sodobnost, v tem svojem stremljenju nekako taki, kakršni so bili nekdanji umetniki; čeprav niso bili opozorjeni na to zahtevo, so jo, kakor pričajo njihova dela pa tudi sodobne sodbe o njih, instinktivno in spontano, povsem zadovoljivo rešili.

Vendar pa je ta zahteva za razmišljajočega človeka vsaj pobuda za reševanje vprašanja, kaj je pravzaprav sodobno. In kaj se sploh pravi sodobno? Sodobno je namreč na koncu koncev vse, kar danes živi. Toda ali res vse? Veliko je življenja, ki je večno enako in nikakor ni posebno značilno samo za današnji čas ali recimo za naše stoletje, o katerem želimo vedeti, kaj je v njem značilnega samo zanj, kaj je v njem bistvenega, kakor je, na primer, za grško antiko bistvena vera v moiro ali usodo, ki je neusmiljen gospodar vsega življenja, ali kakor je za devetnajsto stoletje značilen dokončni obrat človeške pozornosti od srednjeveških metafizičnih špekulacij k našemu zemeljskemu svetu,

in to filozofsko pa tudi realno sociološko. Ta obrat je v zavesti in dejanju napovedoval že Goethe.

Kolikor tudi premišljam o našem stoletju, sem vedno bolj prepričan, da živimo v času uresničevanja vsakršnih spoznanj bodisi v naravnih vedah bodisi v politiki, se pravi zlasti uresničevanja velikih humanističnih spoznanj devetnajstega stoletja o zgodovini in razvoju človeške družbe. Kljub pojavom ljudi in slojev, ki si ne upajo domisliti resnice o napredku človeštva do kraja, kakršni so bili razni Mussolini in Hitlerji in kakršni so danes Reagani in njegovi varovanci. Pinocheti in razni južnoafriški mogotci, nečloveški morilci avtohtonega črnega življa, kljub njim se humanistična marksistična misel o novi ureditvi sveta širi in se zmagoslavno uveljavlja vsepovsod med zatiranimi narodi in med nečloveško izkoriščanimi sloji človeštva. Skuša se uresničiti marsikje, uresničuje pa se na širnih prostranstvih Sovjetske zveze in njene velike sosedne republike Kitajske in seveda tudi pri nas, ki nas je ta misel stoletja dokončno osvobodila in rešila iz sto in stoletne zaostalosti. Prepričan sem, da so ti procesi bistvena značilnost našega stoletja za ves svet, in da so vsakršna druga dogajanja v njem, bodisi v znanosti bodisi v filozofiji, pa naj bodo še tako znamenita, veliko manj pomembna za življenje sveta in zato tudi manj značilna za stoletje kakor marksistična misel, ki je povzročila veliki razkol v človeštvu in strahotni spopad med delom in denarjem. Kajti ta spopad ne navzema samo okrutnih oblik državljanskih vojn, marveč ogroža sam obstoj civilizacije, kulture in človeštva, ki se je znašlo pred odločitvijo: biti ali ne biti. Ta osvobodilni boj, ki prekriva vse drugo, je pglavitna značilnost in vsebina našega dvajsetega stoletja ali — z drugo besedo — naše sodobnosti.

Seveda pa spričo te ugotovitve ne bi hotel zanikati drugih pomembnih značilnosti stoletja, v katero smo postavljeni. V tem premišljevanju pa jih resnično ne bi mogel vseh niti zajeti, še manj opisati. Moram se omejiti samo na uspehe znanosti, zlasti njenih fizikalnih in naravoslovnih ved, od katerih so verjetno za svet najvažnejši in najusodnejši: osvojitve nuklearnih energij, prodor v vesolje s pohodom na Mesec in pošiljanje satelitov na planete našega sončnega sistema. To so kljub atomski bombi mogočne zmage moderne naravoslovne misli, ki prepričljivo potrjujejo novodobno zavest o nezadržljivi premoči razuma nad naravo, ki tako očitno prehaja iz božjih rok v naše, kar nas osvobaja nekdanjih utvar in fantazij. Prodirajoča iztreznitev vseh naših prepričanj in razpoloženj pa tudi čustev, ki nastajajo ob znanstvenih dognanjih vsega človeškega umovanja, je gotovo ena od najvidnejših značilnosti tega našega stoletja, ki se ne kaže samo v usihanju religioznosti, temveč tudi v pojavih, kakršna sta spolna revolucija in vsakršna spolna toleranca, ki ne moreta ostati brez intenzivnega vpliva na naš čustveni in moralni svet. Ta pa je spričo velike odločitve, ki jo terja spopad obeh svetovnih orientacij, socializma in kapitalizma, taka, da s svojo ogromno težo in grožnjo ugneta življenje

vseh narodov sveta, zlasti pa vseh mislečih in razgledanih posameznikov med njimi. Zavest o tem spopadu, o nujnosti njegove razrešitve in o njegovi nevarnosti je signum temporis ali — z našo besedo — osrednji problem naše sodobnosti.

In vendar teče življenje dalje. Znanstveniki in tehniki si izmišljajo nove in nove pomoči življenju, umetniki, ki so najbolj občutljivi seizmografi med nami, pa tožijo in ustvarjajo skoraj grozljive umotvore, ki človeka opozarjajo na nevarnost propada in smrti; nezavedni svet pa skuša živeti pridobitno in veselo, o čemer priča toliko in toliko vsakršnih napol brezumnih artistskih družinic. Spričo tega vrveža je komaj mogoče verjeti, da nekje žive tudi ljudje, ki mislijo na zator vsega živega, in to nikakor ne za šalo.

Kje je umetnik, ki bi mogel izumiti izrazna sredstva za ta grozljivo smiselni nesmisel? Ne trdim seveda, da bi se morala vsa sedanja umetnost posvetiti samo temu predmetu, toda vsak umetnik, ki se bo globlje zamislil v svoj čas in ga hotel tudi »odraziti«, se bo srečal z vsem povedanim in gotovo mu ne bo veselo pri srcu. O tem nam govore veliki pisci našega stoletja, kakršni so Maksim Gorki, Mihail Šolohov, Miroslav Krleža in André Malraux, ki so se bolj ali manj srečno, vendar pa v vsakem primeru pretresljivo in spoštovanja vredno borili s to veliko snovjo naše sodobnosti, in to v skladu s starim geslom: jadrati je treba — živeti ne.